

והיא תצלה!

מי אתם, המעפילים?

עבירה מובילה לרוב לאחד משני תרחישים: הראשון והפסימי שבהם מנוסח בלשון חז"ל כ"עבירה גוררת עבירה" – כאשר המעשה הופך לראשון בשרשרת מתמשכת המדרדרת את האדם מנפילה לנפילה, מן הקלות אל החמורות, ככדור שלג המתגלגל מראש ההר וצובר תאוצה בדרכו. השני והאופטימי יותר הוא כאשר העבירה מובילה לחרטה, וממנה לתשובה שלמה הכוללת עזיבת החטא וקבלה על להבא. את ההתרחשות שלאחר חטא המרגלים, פרשייה קטנה המספרת את סיפורם של המעפילים, קשה לסווג לאחד משני התרחישים הללו.

המעפילים היו תגובת הנגד של האבל הכבד שהשתרר במחנה ישראל לאחר בשורת "במדבר הזה יפלו פגריכם", שסתמה את הגולל על תקוותו של דור שלם – לאחר כל התהומות שידע וכל הפסגות שזכה להתנשא אליהן – לזכות לבוא אל המנוחה ואל הנחלה, באדמתה של ארץ ישראל. בני ישראל ידעו כעת כמה קשה הייתה שגיאתם, והחרטה איימה להטריף את הדעת. מתוך כך, מספרים הפסוקים, היו שגמרו אומר לשנות את פני הדברים ויהי מה:

וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד. וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמור הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו. ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי ה' והוא לא תצלה. אל תעלו כי אין ה' בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם. כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה' ולא יהיה ה' עמכם. ויעפלו לעלות אל ראש ההר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה.

הלשון "ויעפלו" מורה על חוזק וקשי עורף. לשון מתאימה למי שלא שעה לאזהרותיו של משה רבנו, והעז לצאת לקרב ללא סיוע אלוהי. לימים חזר משה על סיפור זה באוזני דור הבנים, ערב כניסתם לארץ, והפעם במילים קשות הרבה יותר:

ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צִוָּנו ה' אלוהינו ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה. ויאמר ה' אלי אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם. ואדבר אליכם ולא

שמעתם ותמרו את פי ה' ותזדו ותעלו ההרה. ויצא האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה.^א

למרות הביטויים הקשים, המבהירים מעל לכל ספק שהמעשה המתואר היה פסול וכי מוטב היה לאותם מעפילים לו האזינו להפצרותיו של משה, קשה לומר שהתורה מתייחסת אליהם כחוטאים. רושם זה מתחזק בוודאי מתוך השוואה לחוטאים שבראש הפרשה, אלו שפגיעתם האנושה בקהל ישראל עוררה את המעפילים לקום ולעשות מעשה.

המרגלים נתפסים כרשעים. התורה מכנה אותם "עדה רעה"^ב ואת ההולכים אחריהם "מנאצים"^ג. הפורענות הבאה עליהם מתוארת כדין צדק הבא על החוטאים: "וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'". אל המעפילים, לעומת זאת, מדבר משה בלשון רכה. מותם מוצג ללא שיפוט מוסרי, כאילו היה אבדה מצערת בעת קרב צודק. מתעוררת התחושה שלמעשה התורה מבינה ללבם של המעפילים, למרות המעשה הפסול, וכי הביטויים הקשים שנוקט משה בדבריו אל בני ישראל – שנות דור לאחר מכן – נועדו בעיקר למטרות חינוכיות, למען יראו וייראו.

מורכבות זו מקשה עלינו להבין את המסר: אם המעפילים היו רשעים, מדוע אין התורה דנה אותם ברותחין כפי שעשתה למרגלים? ואם לא רשעים היו, כיצד המרו את פי ה'?

אמנם אין בכך כדי להוות ראיה כלשהי, אך בכל זאת יש לציין את העובדה שההיסטוריה דנה את המעפילים לכף זכות כאשר הצמידה את שמם לתנועת העלייה הבלתי-ליגאלית בתקופת המנדט הבריטי. אמנם, אותם מעפילים לא המרו את פי ה' חלילה, אלא את פי ממשלת הוד מלכותה, אך הלא דבר הוא.

הצדיקים החוטאים

המורכבות העולה מן הפסוקים מקבלת חיזוק גדול מן המשתמע מסוגיית הגמרא:

תנו רבנן: מקושש זה צלפחד, וכן הוא אומר: "ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש וגו'^ד", ולהלן הוא אומר: "אבינו מת במדבר"^ה, מה להלן צלפחד, אף כאן צלפחד, דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יהודה בן בתירא: עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אם כדבריך, התורה כיסתה ואתה מגלה אותה! ואם לאו – אתה

^א דברים א מא-מד.

^ב יד כז.

^ג יד יא.

^ד במדבר טו לב.

^ה שם כז ג.

מוציא לעז על אותו צדיק, ואלא, הא גמר גזירה שווה! גזירה שווה לא גמר. אלא מהיכא הווה? [=רש"י: באיזה חטא מת, דכתיב "בחטאו מת"¹] – מ"ויעפילו" הווה.¹

במבט ראשון, דברי רבי יהודה בן בתירא מוקשים מאוד. ראשית, הלא הוא עצמו עתיד ליתן את הדין לא פחות מרבי עקיבא, מאחר וגם הוא מגלה את מה שכיסתה התורה ומפרש את חטאו של צלפחד. שנית, מה ראה לכנות את צלפחד, שהתורה מעידה כי "בחטאו מת", בכינוי "אותו צדיק"?

עונה על כך רש"י בדבריו הקצרים: "מ'ויעפילו' הווה – שלא הרשיע כל כך בחילול שבת". משמע: אם אמנם צלפחד הוא המקושש עצים ביום השבת, הרי יש בפרסום הדבר משום לשון הרע באם אמת הוא, ומשום הוצאת שם רע באם אין זו האמת. אולם אם הוא נמנה על עדת המעפילים, הרי שאין בכך לא משום לשון הרע ולא משום הוצאת שם רע.

מדוע? והלא התורה מתייחסת בחומרה אל המעפילים, ואף מכנה את צלפחד עצמו חוטא? אמת, אך יש חטאים מסוגים שונים, ולעתים הגילוי שחטאו של פלוני הוא מסוג מסוים ולא מסוג אחר – יש בו משום לימוד זכות. גמרא מפורשת היא:

משל למה הדבר דומה? לשתי נשים שלקו בבית דין, אחת קלקלה [=זנתה] ואחת אכלה פגי שביעית, אמרה להן אותה שאכלה פגי שביעית: בבקשה מכם, הודיעו על מה היא לוקה, שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה. הביאו פגי שביעית ותלו בצווארה, והיו מכריזין לפניו ואומרים: על עסקי שביעית היא לוקה.²

יתרה מזו, מדברי רבי יהודה בן בתירא אנו לומדים עד היכן מגיע לימוד הזכות שלימדו חז"ל על אותם מעפילים, שהרי לא נמנע מלכנות את צלפחד "צדיק". הדברים מפורשים על-ידי החתם-סופר:

דאף-על-גב דכתיב "ותמרו את פי ה' ותזדו ותעלו ההרה", מכל מקום בעליית-שובה היו והתוודו עוונם ומסרו נפשם על ארץ-ישראל למות במלחמה לשם ה', כמו שעשו אנשי העגל למחרתו, שמסרו עצמם ביד הלוויים להריגה מחמת חרטה ותשובה, כן עשו אלו. אלא שמכל מקום נענשו על חטא זה, שלא שמעו אל משה, וקיבלו עונשם בעולם-הזה.³

¹ שבת צו, ב. וראה בפירושו בעל-הטורים: "ויעפילו" – בגמטריא צלפחד".

² יומא פו, ב.

³ שו"ת חתם-סופר ח"ו, ליקוטים, סימן נו. וראה דבריו המופלאים של מרן הרב זצ"ל בעניין זה (שמונה-קבצים ה: קפ): "מלך פורץ גדר לעשות לו דרך" (בבא-בטרא ק, ב), 'גדור פרצי בבן פרצי ומחדק לקוט שושן'. יגדל לפעמים מידת הפרץ עד כדי יציאת חוץ, עד כדי נפילת אבדון, אבל גם שאול ואבדון נגד ה', וימוריד שאול ויעל' (שמואל א' ב, ו), זו עדת קורח שעתידה לעלות. ועתידין לעלות כל אשר נפלו מיתרון חשק,

אם כן, המעשה הפסול שעשו המעפילים לא חרץ את גורלם להיחשב כרשעים לדורות עולם. ה' יראה ללבב, ורמזי הראייה המעמיקה הזו, היורדת לסוף דעתם של המעפילים ומזהה את מניעיהם הטהורים ואת רצון התשובה שבער בלבם, מצויים הן בלשון הפסוקים והן בדברי חז"ל. אם נשוב לשאלה שבה פתחנו, מסתבר שכך דרכו של עולם – "נעו מעגלתיה לא תדע"^ט. האור והחושך משמשים בערבוביה, עבירה ותשובה, צדיקים וחוטאים, וללא סיועם של בעלי עין רגישה במיוחד קשה לקבוע נכונה את טיבו של מאורע שאנו עדים לו.

מעפילים אז והיום

מזה למעלה ממאה שנים שלומדי פרשת המעפילים קוראים אותה ומבקשים למצוא בה הוראה ברורה שתכריע את ספקותיהם. הדמיון בין אותה שעה המתוארת בפסוקי פרשתנו ובין ההתעוררות הציונית לשוב אל אדמת הארץ ולהיות שוב לאומה חיה ופועלת, מודגש ומתבקש. כאן וכאן עולים בני ישראל מגלות, שיעבוד ומוות. כאן וכאן הם נדרשים להחלטה אמיצה, האם נעלה ונוכל או ח"ו חזק הוא ממנו. כאן וכאן יש טעם גדול בדברי השוללים. כאן וכאן קופצים אחדים בראש ומעפילים, למרות הכול וכנגד כל הסיכויים.

הכול דנים, מתווכחים, סוערים. אלו אוסרין ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין^י. מתוך הדיון הגדול הזה, שכבר באה המציאות והכריעה בו הכרעה ברורה, נביא שני קולות המביעים אמירה ברורה, איש איש כשיטתו.

מצד האוסרים והפוסלים, קולו של אחד מראשי המדברים כנגד הציונות בראשית המאה ה-20, הלא הוא רבי חיים אלעזר שפירא זצ"ל, הרבי ממונקאטש (בעל שו"ת מנחת אלעזר). בפירושו לתורה, "חיים ושלום", כתב את הדברים הבאים:

יש לומר דהנבואה על מה שיהיה והיה בזמננו על-ידי הציאניסטען [=הציונים] והדומים להם כל שום וחניכא דאית להו להכתות המפלגות שעלו לארץ-ישראל בחוזק יד לעשות קאלאניען [=קולוניות, מושבות] וללחום עם העמים. "ויעפלו לעלות

משקיפת עלייה בלא עת, ומכל פחיזה אשר ניצוץ מהארת קודש בתוכה גנוז, והם הם רוב הנופלים המעפילים, אשר בחטאם מתו (ראה במדבר כז ג), וסוף סוף על כולם נאמר "אספו לי חסידי כְּרָתִי בריתי עלי זָבַח" (תהלים נ ה). ובסדר החיים, אותו הדילוג אשר בא למשבר במועדים קדומים, יבוא לתפקידו בזמנים מאוחרים בצורה יותר מוגבלת ויותר מתוקנה. ואם גם במהדורה תניינא [=שנייה] עדיין לא נתבסס התוכן, עוד בה שלישייה, ו"דבר צָוָה לאלף דור" (תהלים קה ח), והנטיעה תחזור אחרי עקירתה ותינטע, ונבנו בתוך עמי, וישבעו חי ה' במשפט ובצדקה. ורחוקים יבואו ובנו בהיכל ה', וגם מהם אקח לכהנים לְלוֹיִם אמר ה'" (ישעיהו סו כא)".

^ט משלי ה ו.

^י ראה יבמות א: ד.

אל ראש ההר" – כנגד ציווי השי"ת עליידי חכמינו ואבותינו, שהזהירונו שלא זו הדרך ומרה תהיה אחריתם ר"ל, והלכו בדרך חוזק ועזות כפירוש רש"י בזה ועם כל זה. "וארון ברית ה'" – היא התורה הקדושה שאין לנו שויר להמאמינים רק התורה הזאת. "ומשה" – בכל דור ודור שפיר קאמר^{יא} הצדיקים ומנהיגי אמת צווחו ככרוכיאל על זה ולא עלו ולא נתייחדו עמהם^{יב}. "לא משו מקרב המחנה" – ישראל הכשרים ומאמינים. "וירד העמלקי והכנעני הישב בה"ר ההוא" – שנקרא היצר הרע ובעצתו היה דומה לה"ר ההוא, כדאיתא בסוכה^{יג}. והאומות הרשעים הדריים בארץ ישראל "ויכום ויכתום עד החרמה" – כאשר היה בעוונותינו הרבים החרמה וההריגות בירושלים עיר הקודש סמוך לכותל מערבי עליידי הרשעים האלו. ה' יצילנו ויעזרנו ויגאלנו במהרה בימינו למען שמו ותורתו באהבה.

אם כן, גם אם יש ללמד זכות על החוטאים מצד מניעיהם הפרטיים, עניין שהרבי ממונקאטש אינו עוסק בו בדבריו אלו, הרי שההוראה היוצאת מפרשייתם לדורות היא כולה שלילית – הישמרו מכל יוזמה שאין שם שמים נלווה אליה, התרחקו מחוזק ועזות, האזינו לדבריהם של מנהיגי הדור. צדיקים חוטאים כמו המעפילים, וכל שכן חוטאים גמורים שאין שם שמים שגור על פיהם כאותם ציונים אפיקורסים שבעטו במסורת ישראל סבא, אינם מחזיקים בידם את מפתחותיה של ארץ ישראל ולא על ידם תהיה ישועתנו.

"החרמה וההריגות" הנזכרות בדברי הרבי הן פרעות תרפ"ט, שהתחוללו בצפת ובחברון. לבו הטהור של הרבי שתת דם למשמע הידיעות בדבר עשרות ההרוגים באותן פרעות, ובכאבו הוא תולה את הקולר ברשעתם של הציאניסטים. הרבי עצמו נסתלק לבית עולמו בשנת תרצ"ז, שנתיים בלבד לפני פרוץ השואה. מכאיב מאוד להתבונן בדבריו ממרחק השנים, כשכבר ידוע לו לקורא כמה נהרות של דם יהודי מילאו את אירופה בכלל – לרבות מונקאטש וגלילותיה – זמן כה קצר לאחר אמירתם^{יד}.

^{יא} ביטוי רווח כלפי תלמידי-חכם: "משה – שפיר קאמרת!" ראה שבת קא, ב ובכ"מ.

^{יב} ראה בראשית מט ו וברש"י: "בקהלם אל תַחַד כבדי" – אל יתייחד עמהם שמי".

^{יג} סוכה נב, א: "דרש רבי יהודה: לעתיד לבוא מביאו הקב"ה ליצר-הרע ושחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השערה. הללו בוכין, והללו בוכין. צדיקים בוכין ואומרים: היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה! ורשעים בוכין ואומרים: היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה!"

^{יד} ואכן, תלמידו המובהק אב"ד מונקאטש הרב יששכר טייכטל זצ"ל הי"ד כתב (אם הבנים שמחה, עמ' צח): "וכעת נראה להוסיף, שאילו היה רבנו בעל מנחת אלעזר בחיים אתנו, וראה את כל אשר הגיע לנו מהגזירות הנוראות ומהריגות שעשו בנו ר"ל, גם הוא היה מודה שנעזוב את ארצות הגלות ונלך לארץ ישראל שנתנו לנו מלכי הארץ ולא נמתין עד קריאת המשיח", עיין שם. אך כל זה לאחור כבוד גדול לרבו, שכתב: "וידעתי שכל טעמו היה מפני שהכול [=הגאולה] ייעשה בנסים ובנפלאות, וכל העושה דבר בזה

מצד המתירים והמכשירים, קולו של גאון מופלג וצדיק מיוחד במינו, הלא הוא רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין, רבם של חסידים וגדול בתורה שנסתלק לפני למעלה ממאה שנה, ולא זכה לראות אלא את ניצניה הראשוניים ביותר של הציונות – בימים שבהם נדו לה הכול בראשם וראו את מנהיגיה כחולמים וכהוטים. בספרו, "צדקת הצדיק", כתב את הדברים הבאים:

"לרשע אמר אלקים מה לך לספר חֲקִי"^{טו}. ועל דבר זה ידוּו [כל הדוּוים] כו' כי העובר על דברי סופרים נקרא רשע, כמו שכתוב^{טז}, אבל על זה אמרו הקדמונים מאמר חז"ל: "כל מה שיאמר בעל הבית עשה – חוץ מצא"^{יז}. ולא לחינם כתבה תורה עניין המעפילים בפרשת שלח, אשר כבר האמינו בדברי משה, ולמה לא שמעו לו בזה שאמר להם "אל תעלו וגו'"? אלא שהם חשבו שזה בכלל "חוץ מצא".

ועיין בזהוה"ה המליץ כל עניין מרגלים על התורה, והיה העונש שלא ישיגוה ועל זה העפילו לעלות אף נגד רצון הש"י, כמו שאמרו ז"ל: "חוצפתא – מלכותא בלא תגא"^{יח} (ולמדוה מבלעם, שאחר כך הסכים הש"י, כי בלעם נסתכל עד עקבתא דמשיחא ולכך ידע סוד זה). פירוש: כידוע מלכות הוא כנסת ישראל וכתר הוא שורש רצון הש"י, ורוצה לומר ממשלה מעצמו, בלי רצון הרוצים, והתקרבות כנסת ישראל מעצמם. והם לא הצליחו בזה, מפני שאכלוה פגה^{יט}, כמו שאמרו ז"ל: "בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגא"^{כא}, שאז הוא העת לזה (ולעתיד "נקבה תסובב גברי"^{כב}, ואין כאן מקום), ולכך אמר להם משה "והוא לא תצלה" – נראה שעצה הוא, אלא שלא תצלה; ודייק והיא – שבכל מקום דרשו ז"ל היא ולא אחרת, שיש זמן אחר שמצליח והוא זמננו זה, שהוא עקבי משיחא.^{כג}

הדברים עמוקים עד מאוד. רבי צדוק הכהן מלובלין אינו מתבלבל לנוכח התערובת המוזרה של חטא וכפירה באותו מעשה של גאולה שהוא מנבא – בהתנוצצות ברורה של רוח

הוא כופר בגאולה שתהיה בדרך נס, כאשר כל ספריו מלאים מזה, ועל כן צעק ככרוכיא על זה. אבל כבודו במקומו מונח, הוא במדרגתו הגדולה שפט שכל העולם הוא בבחינת 'זכה', כמוהו. אבל באמת הדור האחרון הוא בעוונותינו הרבים בבחינת 'לא זכה', ואז תבוא הגאולה בנס מלוּבש בטבע".

^{טו} תהלים נ טז.

^{טז} יבמות כ, א.

^{יז} פסחים פו, ב.

^{יח} זוהר ח"ג קס, א.

^{יט} סנהדרין קה, א.

^כ ראה שם קז, א: "תנא דבי רבי ישמעאל: ראויה הייתה לדוד בת שבע בת אליעם, אלא שאכלה פגה".

^{כא} סוטה מט, ב.

^{כב} ירמיהו לא כא.

^{כג} צדקת הצדיק, מו.

הקודש – את הצלחתו. המילה שהוא משתמש בה כשהוא מתאר את מניעיהם של המעפילים היא כנראה המילה שחסרה לנו כשביקשנו להגדיר את עניינם – לא רשעות, אלא חוצפה. התעוררות של מלכות שאינה נזקקת לשים כתר של מלכות שמים בראשה. לאומיות בלא תורה. ציאניסטטען וקאלאניות באדמת פלשתינה השוממת, כאשר "ארון ברית ה' ומשה" נותרים מאחור, בגלות.

גם להוראת שעה זו, הנדמית כסותרת לחלוטין את דרך התורה, הוא מוצא עוגן בדברי חז"ל: "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה – חוץ מצא". בין בעל הבית והאורח קיימת מערכת יחסים המבוססת על העובדה שהאורח חוסה בצל קורתו של בעל הבית, וממילא עליו להישמע לסמכותו. אמנם, אם יש לבעל הבית סמכות לקבוע את כללי ההתנהגות בביתו, הרי שאין הוא יכול לבטל את קיומה של מערכת היחסים מעיקרה ולהוציא את האורח מביתו. ליתר דיוק, לא שאינו יכול, אלא שאין אנו מאמינים לו אם הוא אומר שרצונו בכך, ואנו מעדיפים לחשוב שהוא מראה עצמו ככועס כדי ללמד את האורח לקח, או שמא הוא מעמיד אותו בניסיון כלשהו.

בדומה לכך ביאר גם בעל הפלא-יועץ:

וכן קרא דכתיב: "נדעה נרדפה לדעת את ה"^{כד}, רוצה לומר שאף אם יזדמנו לו לאדם מניעות רבות בעבודת ה' יתברך... עד שנראה לו כאילו הקב"ה בורח ממנו ואינו חפץ בו, אפילו הכי אל יתייאש וידחוק וייכנס עד אשר ירחמו עליו מן השמים. וזה אומרו: "נדעה נרדפה לדעת את ה'". והוא על דרך שפירשו המפרשים על מאמר רבותינו ז"ל: "כל מה שיאמר לך בעל-הבית עשה – חוץ מצא", דרוצה לומר "כל מה שיאמר לך בעל-הבית", שהוא הקב"ה, "עשה – חוץ מצא", שאפילו אם יאמר עליך הקב"ה כמו שאמר על אלישע-אחר: "שובו בנים שובבים" – חוץ מאחר"^{כה}, דחוק והיכנס, שרצונו בכך, וסוף שיהיה ה' עוזר לו.^{כז}

^{כד} הושע ו ג.

^{כה} ירמיהו ג יד; חגיגה טו, א.

^{כז} פלא יועץ, רדיפה. וכבר קדמו בעל הראשית-חכמה (שער הקדושה, יז) בעניינו של "אחר": "הכלל שאין לך דבר שלא יתוקן בתשובה, ומה שפירשו בזה שאינו תלוי בתשובה [=פגם הברית] הוא שתשובתו קשה, ואף זה מכלל קושי התשובה, שמראים לו שאינו תלוי בתשובה, ואין לך דבר שעומד לפני התשובה, ואף אם שמעת "שובו בנים שובבים חוץ מפלוני", כעניין אלישע-אחר, אל תחוש, שהרי אלישע-אחר סוף סוף נתקבל אפילו שלא שב, כל שכן אם היה שב שהיה מועיל לו יותר ויותר, אלא שסגרו דלתי התשובה בפניו והיה צריך להפציר עד יפתח הפתח, וזהו מה שאמרו ז"ל "כל מה שיאמר לך בעל-הבית עשה – חוץ מצא". בעל-הבית, דהיינו הקב"ה, כל מה שיאמר לך עשה מהמצוות עשה – חוץ מצא, שאם יאמר לך צא מביתי ואל תיכנס כעניין אלישע-אחר, אל תשמע לו אלא תיכנס בתשובה, כי זה חשקו של בעל הבית אלא שמתעה אותו".

המעפילים בשעתם תפסו את יחסו של הקב"ה אל כלל ישראל כאמירה ברורה של "צא". גט כריתות לדור שלם, שנדחה מארץ ה' ומן הייעוד שלשמו יצא ממצרים והיה לעם. המחאה שהביעו, בתוקף שהגיע עד לכדי הזדה והמריית פי ה', הייתה דרכם לומר: ואף-על-פי כן, אנחנו שלך! אם כך עלה במחשבה לפניך, ניפול בידי יושבי ההר. אך אם בנו הדבר תלוי, לא נשלים עם הדחייה ולא נמתין עד שייפלו פגרינו במדבר הזה.

החוצפה שבמהלך שביקשו לבצע היא עצומה. ירא שמים כלל אינו יכול להעלות אותה על הדעת. אם אמנם ייתכן שיאמר הקב"ה לאדם צא, משמעות הדבר היא אבדן מוחלט משני עולמות. "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'".¹² ואכן, בדורם של מעפילים טרם באה השעה לחוצפה שכזו, ועל כן אומר רבי צדוק עליהם "שאכלוה פגה". מי שידע את ריבונו, כאותם בני דור דעה, צריכים היו להישאר נזופים זמן רב יותר ולהביע חרטה כנה יותר. אמנם, אומר רבי צדוק, "והוא לא תצלח" – על פי דרכי מדרש חז"ל בכל מקום יש להבין כי "היא ולא אחרת". עתיד לקום דור שעבורו תהיה חוצפה זו אפשרית, דור שכבר נתמלאה סאת ייסוריו וחרטותיו, ומתוך כך באה העת שבה יוכל "למרוד" בבוראו ודווקא בכך לכוון לרצונו – והיא תצלח.

כבשי דרחמנא

אחרי הדברים והאמת האלה, עדיין יש לשאול: למה עשה ה' ככה? מדוע צריכה גאולתם של ישראל לבוא דווקא באופן כזה, מידיהם של חצופים וריקים, תלמידיהם וממשיכי חוצפתם הקדומה של המעפילים שהוכו בידי עמלק?

שלוש תשובות בדבר:

ראשית – "בהדי כבשי דרחמנא למה לך?" כשואלים "למה עשה ה' ככה", התשובה הטובה והצודקת ביותר היא – ככה. "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי".¹³

שנית – ביאר הרמב"ם בשמונת פרקיו שבריאות הנפש היא תמיד כאשר היא דבקה במידה הממוצעת, דרך האמצע שבין שני הקצוות – ששניהם נחשבים לחיסרון.¹⁴ על יסוד זה הסביר מרן הרב זצ"ל שהחוצפה המשיחית באה לאזן את התרחקותה של האומה הישראלית עד הקצה האחרון מחיי החול והאדמה, מטכסיסי הפוליטיקה הבין-לאומית, מכל המיומנויות הארציות של אומה החיה חיים מלאים בארצה. במקום זאת, התכנסו בשנות הגלות הארוכות לתוך ד' אמות של הלכה, ואם אמנם אלו הן ד' אמות שיש לו

¹² משלי כא ל.

¹³ ישעיהו נה ח.

¹⁴ הקדמת הרמב"ם למסכת אבות, שמונה פרקים, ד.

להקב"ה בעולמו לאחר שחרב ביתו – עדיין אין זו דרך האמצע, ולא כך ניתן להקים מדינה בריאה שיש לה גם נפש וגם גוף בריאים וחזקים. חוצפת הכפירה, שאף היא קצה ומובן שרחוקה היא מאוד מדרך האמצע הבריאה, היא הגלולה המרה שעלינו לבלוע כדי שנוכל לשוב לאיתנו כבראשונה^ל.

שלישית – ידוע פתגמו של מרן הרב זצ"ל על הגאולה, שאת האתחלתא שלה ראה סביבו במבטו החודר: "אור גאולה מעולפת במטמוני מסתרים"^{לא}. תהליכים גאוליים מובהקים הבאים כשהם עטופים ומוסווים היטב, עד שרק מי שיודע להביט פנימה יוכל למצוא את המתרחש במטמוני מסתריה של המציאות החיצונית הסובבת אותם.

הדברים אינם אמורים רק בתנועה הגדולה שהקימו הרצל וחבריו, או בקיבוצי החלוצים והלוחמים, אלו שביקשו להניח טלית ותפילין מאחוריהם ולהקים עולם חדש ששם שמים אינו נשמע בו. מדובר על המעשה המשיחי כולו, העלוף מראשיתו ועד סופו במטמוני מסתרים, מתנהל מתחת לפני השטח, בממלכה שהיא כולה בבחינת "כבשי דרחמנא". היטיב לבאר זאת בעל עבודת-דוד על מגילת רות:

הנה במציאות מלכות בית דוד ראו ראינו אשר מראשית הווייתו בעולם עמדה הסטרא-אחרא מנגד בזרוע חשופה בכל עת צאת הווייה חדשה לעולם, אשר שלוש היו במספר: א' בעת צאת נשמות אמותיהן של מלכות בית דוד, רות המואבית ונעמה העמונית עלידי בנות לוט, הב' בעת צאת נשמות אבותיהן של מלכות בית דוד, פרץ וזרח עלידי יהודה ותמר, הג' בעת צאת רות מתחת יד הטומאה לתחת יד הקדושה. וזהו דמיון המדינות אשר יעמידו שומרים על הגבול לכל יבירחו את המכס, אולם השוחד יעוור עיני השומרים לראות אוון ולא יתבוננו, גם פה ניתן

^ל אורות התחייה, פרק מה: "כשם שאי אפשר ליין בלא שמרים כך אי אפשר לעולם בלא רשעים, וכשם שהשמרים מעמידים את היין ומשמרים אותו, כך הרצון הגס של הרשעים גורם קיום ועמידה לשפעת החיים כולם, של הבינוניים והצדיקים". לרשעים אין ערך עצמי, כשם שאת השמרים לא שותים, אלא יש להם ערך אמצעי, ואותם רשעים חומרניים מפחים את הכלכלה, בונים את התעשייה ומחזקים את המדינה במרץ גדול בצורה כזו שהצדיקים לא היו מצליחים. ועיין איגרות ראי"ה ח"א, עמ' קל: "הרעיון לייסד יישוב על פי שלומי אמוני ישראל, ברוח אמת של תורה ויראה, הוא נעלה ונשגב. וזה מקרוב החל אחד מרבי החסידים להתעסק בזה והיה פה, ובכל חפץ לבבי תמכתי את ידי במכתב ערוך ביסוד העניין. אבל מסופקני על הוצאת הדבר לפועל, מפני ריפיון הידיים שאנו פוגשים בעוונותינו הרבים דווקא אצל היראים. וידועים דברי הגר"א ז"ל שהעוסקים לשמה אינה זריזים כל כך כהעוסקים שלא לשמה, שהנטייה של הפנייה החומרית מוסיפה זירו. וכן הוא בנידון דידן שהאש מן ההדיט, אף על פי שהיא נמוכה, מכל מקום אותם שמציבים לפנייהם רק תועלת קרובה חומרית, פרטית או כללית, הם זריזים בעבודתם, והיראים שמחשבתם משוטטת במרומים הם רפויי ידיים בעוונותינו הרבים, ייתן ה' וקויו יחליפו כוח".

^{לא} איגרות ראי"ה ח"ב, איגרת שעח (מובא בפתח אורות-התשובה, הוצאת ישיבת אור-עציון).

שוחד להסטרא־אחרא בכל הוויות האלה אשר היו על־ידי פגמים גדולים, למען לא תעמוד כנגד בכוח קטרוגה... אשר תדמה כי ידה אוחזת עוד בעקב הנשמות הגדולות האלה...

בתורת הנסתר מנוסח עיקרון זה במילים "קליפה קדמה לפרי", שכן תפקידה של הקליפה הוא להגן על הפרי הרך כל זמן שלא נגמר בישולו, לבל יזיקוהו מזיקים שונים. את דפוס הפעולה הזה ראינו היטב בעשרות השנים האחרונות, שבהן הוקם המפעל האדיר של מדינת ישראל יש מאין. יראי ה', בין אם עמדו מנגד ובין אם הטו שכם למאמץ הלאומי הכללי, חשו תמיד צביטה בלבם לנוכח צדדי ה"קליפה" שהיו מעורבים במציאות הגאולית הברורה, וכדברי חז"ל על דור הגאולה: "טב מלגיו וביש מלבר", טוב מבפנים ורע מבחוץ. אלא שמבט מפוקח יגלה שאם היו הדברים מתנהלים אחרת, לא היינו זוכים לעמוד במקום שבו אנו עומדים כיום.

אם היו כל ישראל עושים תשובה עוד בארצות הגלות ומתכוונים לעלות ארצה כדי להקים בה ממלכת תורה, הייתה הסטרא־אחרא לוחמת כנגדם בכל כוחה. כל האומות, כל המשאבים, כל האינטרסים והבריתות השונות היו מופנות לסיכול היוזמה הגדולה. מאידך, בקשה צנועה של מיעוט נרדף בעולם להקים עבורו בית לאומי, מקלט בטוח, שבו יוכל להיות לעם ככל העמים – ומה גם נציגן ושגרירן של הדמוקרטיה המערביות במזרח־התיכון – זו כבר מנגינה אחרת לגמרי. תמיד אהבו אומות העולם לראות את עצמן כרחומות וחנונות ולגמול חסד עם היהודים – כל עוד הללו כנועים תחת מגפיהן.

גלגל הקב"ה את הגאולה בדרך הטבע למראית עין, כאילו קמה לה מדינה ככל העמים, כדי להפחית את התנגדותן של אומות העולם למהלך זה. כל זאת כדי שבבוא העת, כאשר תתבסס המדינה היטב, ישובו כל ישראל בתשובה שלמה ולא יהיה בכל חילות הסטרא־אחרא הכוח לפצות פה כנגדם²³.

אשרינו, מה טוב חלקנו, שזכינו לחיות ולפעול בעידן שבו יוצא המרצע מן השק ואור הגאולה מתגלה מעלפוננו במטמוני המסתרים, ובכל יום ויום הוא זורח יותר ויותר.

²³ וכדברי אם הבנים שמחה (עמ' צח) שגאולה בדרך הטבע מוכרחת להיות מלובשת בטבע, ברישיון המלכות.